

7. Aleksandrov-Dolnik, M.K. (1954), „The contents of the contract of carriage freight”, *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, vol. 4, p. 107.
8. Tarasov, M.A. (1954), *Dogovor perevozki po sovetskomu pravu* [The contract of carriage by the Soviet right], Vodtransizdat, Moscow, Russia.
9. Petrov, I.N. (1966), „Raise the carrier’s liability for the safety of goods”, *The Soviet justice*, vol. 11, p. 13.
10. Masevich, M.G. (1964), *Dogovor postavki i ego rol’ v ukreplenii hozrascheta* [Delivery Agreement and its role in strengthening the self-financing], Ed. Basil BV, Almaty : Kazakh SSR.
11. Berezyuk, O.V. (2011), *Bezopasnost’ zhiznedejatel’nosti : uchebnoe posobie* [Safety : Textbook], VNTU. Vinnitsa, Ukraine.
12. The Civil Code of Ukraine of January 16, 2003, no. 435-IV (2003), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [the Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], Art. 356, nos. 40-44.

УДК 347.92 (477)

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ТА СПРАВЕДЛИВОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Карплюк О.І., здобувач

*Інститут держави і права України імені В.М. Корецького Національної академії наук України,
вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, Україна
super.carpluck@yandex.ua*

Статтю присвячено дослідженню механізму забезпечення ефективного та справедливого цивільного судочинства України. Доведено, що судове керівництво є основою побудови ефективного й справедливого судового розгляду в цивільному правосудді. Обґрунтовано, що судове керівництво є одним із реальних механізмів судового захисту, удосконалення основ якого здатне оптимізувати цивільне правосуддя та на належному рівні сприяти захисту порушених, оспорюваних і невизнаних прав суб’єктів права.

Ключові слова: цивільне судочинство, справедливий судовий розгляд, ефективний засіб захисту, судове керівництво, європейські стандарти.

МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО И СПРАВЕДЛИВОГО ГРАЖДАНСКОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА УКРАИНЫ

Карплюк А.И.

*Інститут государства и права Украины имени В.М. Корецкого Национальной академии наук Украины,
ул. Трехсвятительская, 4, г. Киев, Украина
super.carpluck@yandex.ua*

Статья посвящена исследованию механизма обеспечения эффективного и справедливого гражданского судопроизводства Украины. Доказано, что судебное руководство является основой построения эффективного и справедливого судебного разбирательства в гражданском правосудии. Обосновано, что судебное руководство является одним из реальных механизмов судебной защиты, совершенствование основ которого способно оптимизировать гражданское правосудие и на должном уровне способствовать защите нарушенных, оспоренных и непризнанных прав субъектов права.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, справедливое судебное разбирательство, эффективное средство защиты, судебное руководство, европейские стандарты.

THE MECHANISM TO ENSURE EFFECTIVE AND FAIR CIVIL PROCEDURE OF UKRAINE

Karpluk O.I.

*V.M. Koretsky Institute of state and law of the National academy of sciences of Ukraine,
str. Trokhsviatyetska, 4, Kyiv, Ukraine
super.carpluck@yandex.ua*

The article investigates certain aspects of efficient and fair civil justice in Ukraine. The necessity of finding an appropriate mechanism to ensure effective and fair trial, which would fully meet European standards of justice, is scientifically grounded. The basic legal concepts of realization of the categories of justice and efficiency in the theory

of civil justice are analyzed. International experience of optimization of procedures for protecting the rights, freedoms, and interests in civil proceedings is used. It is proved that judicial management is the foundation of effective and fair trial in the civil justice system. In the article, judicial leadership is seen as the foundation of strategic objectives of justice, including: ensuring equitable protection of human rights and effective management of litigation.

Today, given the rules of civil procedure law of Ukraine, we can clearly state that due to the priority of the adversarial principle in civil procedure, achieving fair results through the establishment of the truth in legal proceedings is a bit difficult, but achievable.

It is concluded that judicial management is one of the real mechanisms of court protection, whose improvement can optimize civil justice and promote the proper level of protection of violated, challenged, and unrecognized rights.

Key words: civil justice, fair trial, effective remedy, judicial management, European standards.

Цивільне судочинство є основною формою захисту приватних прав і законних інтересів суб'єктів права в суспільстві. Процесуальний закон покладає на суд обов'язок належно виконувати завдання цивільного судочинства – справедливо, неупереджено й своєчасно розглядати та вирішувати цивільні справи з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. На цих аспектах акцентує увагу також Європейська конвенція про захист прав людини й основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), яка в ст.6 «Право на справедливий суд» та в ст.13 «Право на ефективний засіб захисту» безпосередньо вказує, що справедливий суд має бути ефективним, а забезпечення ефективності судочинства складає позитивне зобов'язання сучасної правової демократичної держави. Однак сьогодні в Україні можна з упевненістю констатувати факт відсутності належного виконання судами покладених на них завдань. Вагомою підставою для такого висновку є Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), згідно з яким на 31 грудня 2013 р. на розгляді в ЄСПЛ перебувало загалом 102 750 справ проти держав-сторін ЄКПЛ (станом на 31 грудня 2012 р. – 128 100). З них 13 700 справ проти України, що складає 13,3% загальної кількості справ (станом на кінець 2012 р. – 8,2%). Порівняно з іншими державами Україна перебуває на четвертому місці після Росії, Туреччини та Італії за кількістю справ, які перебувають на розгляді ЄСПЛ. Серед основних проблем у цивільному судочинстві, які приводять до констатації ЄСПЛ порушень Україною положень ЄКПЛ, є тривалий розгляд справ судами та недоліки судової практики, що обумовлюють порушення права особи на справедливий судовий розгляд [1]. Показники звіту дають реальні підстави стверджувати про наявність незадовільної динаміки захисту судами України прав і законних інтересів громадян та неналежне виконання Україною норм міжнародного права, що зобов'язують держав-учасниць створити ефективні правові засоби захисту справедливого правосуддя на національному рівні.

Тому нині, у світлі євроінтеграційних процесів та активної імплементації нашою державою міжнародних стандартів правосуддя, питання забезпечення ефективного судового захисту й справедливого судочинства набуло підвищеної актуальності. Крім того, каталізаторами наукової полеміки стали нещодавно прийняті законодавчі акти, такі як Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 8 квітня 2014 р. та Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 26 лютого 2015 р. Зміни в системі здійснення судочинства оновлюють підходи в дискусії щодо реального механізму забезпечення справедливості судового розгляду й ефективного судового захисту в найрізноманітніших проявах та аспектах тлумачення в правосудді, зокрема й у цивільному.

До проблем механізму забезпечення справедливості та ефективності судового захисту свого часу зверталися вчені як радянського періоду, так і сучасності, а саме: С.С. Алексєєв, В.С. Афанасьєв, О.Т. Боннер, В.С. Нерсєсянц, В.М. Семенов, С.О. Короед, Г.П. Тимченко, В.В. Ярков та багато інших. Науковці висвітлюють значення права на справедливий суд та ефективні засоби правового захисту, аналізуючи європейську судову практику, вносять окремі пропозиції щодо вдосконалення національного правосуддя. Проте, незважаючи на численний арсенал наукових напрацювань за цією тематикою, питання належного механізму забезпечення права на справедливий та ефективний судовий захист залишається відкритим. Що ж являє собою механізм забезпечення справедливості й ефективного судового захисту? Якими є його особливості? Саме пошук відповідей на ці питання є метою статті.

Варто відмітити, що стан сучасного правосуддя в державі демонструє наявність широкого спектра цивільних прав і відсутність належного механізму їх втілення в життя. Тому, на думку окремих науковців, актуальним залишається питання підвищення ефективності цивільного судочинства та

забезпечення своєчасності вирішення цивільних справ за рахунок внутрішніх резервів судової системи в межах існуючого порядку судочинства, а також удосконалення такого порядку [2, с. 6]. Адже сучасний стан правосуддя в державі викликає нагальну потребу в оптимізації цивільного процесу, запровадженні раціональних засобів правового захисту, які забезпечуватимуть ефективність національного судочинства й підніматимуть його на новий, європейський рівень. Струнка система законів та ефективне правосуддя – важливі передумови переходу до правової демократичної держави [3, с. 23], саме в процесі вдосконалення основ якої перебуває наша держава.

Не втратили справедливості слова Є.В. Васьковського, що порядок судочинства має бути таким, щоб громадянин, який потребує захисту свого права, міг швидко й легко отримати його, а суд, до якого звернувся громадянин, водночас міг без зайвих витрат праці задовольнити його вимоги [4, с. 95]. За твердженням сучасних авторів, справедливе судочинство забезпечується створенням реальної можливості для використання всіх передбачених законом засобів захисту прав будь-якої зацікавленої особи [5, с. 15-25].

Важливо зауважити, що наукові позиції щодо поняття ефективності цивільного правосуддя не є однотайними. Так, А.В. Цихоцький вважає, що ефективність правосуддя в цивільних справах є здатністю (властивістю) правосуддя як виду здійснення судом у встановленій законом цивільній процесуальній формі державної діяльності щодо розгляду й вирішення конкретних судових справ з ухваленням в них законних, обґрунтованих і справедливих постанов, забезпечуючи за певних умов досягнення соціально значущих цілей. Така здатність (властивість) характеризується відношенням фактично досягнутого правосуддям рівня цілей до нормативно встановленого законом [6, с. 143, 152]. І.В. Губенок визначає правосуддя ефективним у випадку, коли суб'єктивні права й охоронювані законом інтереси захищаються судом, справу розглянуто у встановленій процесуальним законом процедурі своєчасно та правильно, тобто ухвалено законне й обґрунтоване, аргументоване й справедливе рішення, яке забезпечує реальний захист порушених прав та інтересів особи, яка звернулася до суду [7, с. 8]. С.О. Короєд пропонує розуміти ефективність цивільного судочинства як результативність судової цивільної процесуальної діяльності та її наслідків (матеріально-правових і процесуальних), яка зумовлюється визначенням у ст.1 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПКУ) завданням цивільного судочинства та спрямовується на його оптимальне виконання з метою усунення цивільно-правового спору між сторонами або оптимального вирішення іншого правового питання відповідно до норм матеріального права зі здійсненням реального судового захисту прав та охоронюваних законом інтересів, унеможливленням виникнення на підставі ухваленого судом рішення нових спорів за участю сторони, на користь якої його ухвалено, і забезпечується судовою процесуальною заінтересованістю [8, с. 1].

Наявність широкого диференційованого спектра напрямів дослідження ефективності цивільного правосуддя є явною ознакою багатоаспектності, багатоплановості його юридичної природи як правового явища. Проте наведені тези вчених-процесуалістів дають реальні підстави вважати, що ключовою фігурою в побудові ефективного цивільного правосуддя є суд із власною процесуальною заінтересованістю. На цьому наголошує С.О. Короєд, розуміючи під судовою процесуальною заінтересованістю прагнення суду (судді), що постає з призначення судової влади та пов'язується функціями правосуддя щодо оперативної реалізації службових повноважень, принципів судової активності (ініціативності), судового керівництва й судового розсуду, обумовлюється загальним об'єктом цивільних процесуальних правовідносин та спрямовується на виконання завдань цивільного судочинства, що забезпечується цивільно-процесуальними санкціями (окремими ухвалами вищого суду або скасуванням судового рішення) і реалізується в цивільній процесуальній формі [9, с. 25-27].

Саме тому з огляду на зарубіжний досвід нині в національній правовій науці все частіше постають питання, пов'язані з реалізацією категорії справедливості в цивільному судочинстві. Адже забезпечення справедливості судочинства – це насамперед завдання держави, що реалізується через суд як державний орган, який виступає єдиним мірилом справедливості в суспільстві. А тому вважаємо, що ефективне цивільне правосуддя можливе лише в судовому процесі, який передбачає активну правосуб'єктність суду, гармонійно поєднану з процесуальними правами й обов'язками сторін. Підкреслюють справедливість цієї позиції також науковці, які досліджували особливості й тенденції розвитку зарубіжної судової практики. Наприклад, Д.Я. Малешин вважає, що сьогодні в більшості країн континентальної та англосаксонської правових систем спостерігається загальна спрямованість на посилення ролі суду [10, с. 133]. Поділяє таку думку також О.Н. Здрок, вважаючи,

що активність суду, якщо це можливо без порушення принципу незалежності й неупередженості, повинна посилюватися [11, с. 250-270].

У контексті цієї теми варто звернутися до практики ЄСПЛ як єдиного органу, правомочного визнавати наявність або відсутність критерію ефективності правового засобу захисту. Згідно з практикою ЄСПЛ засоби захисту права на справедливий судовий розгляд у розумні строки повинні відповідати вимогам ст.13 ЄКПЛ та бути ефективними як у законі, так і на практиці [12]. На сьогодні чинний ЦПКУ передбачає низку норм, що засновують механізм реалізації судового керівництва в цивільному процесі та здатні протидіяти порушенню строків розгляду справи в суді, а саме: право суду об'єднати позови, що полягає в тому, що суддя під час відкриття провадження в справі, підготовки справи до судового розгляду або суд під час її розгляду мають право постановити ухвалу про об'єднання в одне провадження декількох однорідних позовних вимог за позовами одного й того ж позивача до одного й того ж відповідача чи до різних відповідачів або за позовом різних позивачів до одного й того ж відповідача (ч.1 ст.126 ЦПКУ); право усувати із судового розгляду все, що не має істотного значення для вирішення справи (ч.2 ст.160 ЦПКУ) тощо [13]. Не варто забувати також про активні повноваження судді щодо недопущення зловживання сторонами процесуальними правами, відхилення (залишення без розгляду) чисельних необґрунтованих відводів і клопотань про залучення до участі в справі неналежних осіб або витребування неналежних і недопустимих доказів, що може мати наслідком затягування судового розгляду [14, с. 107-115].

На сьогодні з огляду на норми ЦПКУ можна досить чітко стверджувати, що у зв'язку з пріоритетністю принципу змагальності в цивільному процесі досягнення справедливих результатів унаслідок встановлення істини в судочинстві є дещо ускладненим, проте досяжним. Поділяє таку позицію також Є.М. Мурад'ян, вважаючи, що ставлення до істини в правосудді стало «розмежувальною лінією» між тими, хто переконаний у нескороминучій цінності принципу істини, та тими, хто засвоїв нове розуміння. Зміна процесуального закону не має нічого спільного з відмовою від принципу істини – це основа, без якої правосуддя перестає бути правосуддям [15, с. 91-100]. Тому обов'язок суду, що полягає в сприянні всебічному й повному з'ясуванню обставин справи сторонами під час реалізації ними своїх прав та обов'язків, є нічим іншим, як шляхом створення належних умов, спрямованих на досягнення істини в чинному законодавстві (ч.4 ст.10 ЦПКУ). Слід погодитися з авторами, які наголошують, що судове керівництво є основою побудови справедливого судочинства, виконуючи першочергове завдання правосуддя, яке полягає у встановленні істини в справі, що є прямим доказом його ефективності як правового засобу судового захисту [16, с. 235].

Отже, судове керівництво є важливою складовою механізму судового захисту, удосконалення основ якого здатне оптимізувати цивільне правосуддя та на належному рівні сприяти захисту порушених, оспорюваних і невизнаних прав фізичних і юридичних осіб. Дослідження особливостей судового керівництва як механізму забезпечення справедливості й ефективного судового захисту має важливе значення для гарантування громадянам права на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку та для розробки подальших форм захисту прав і законних інтересів, що є одним з основних зобов'язань сучасної правової держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/9329>.
2. Проблеми оптимізації цивільного процесу в Україні: [монографія] / І.Е. Берестова, С.С. Бичкова, В.І. Бобрик та ін., за ред. академіка НАПрН України О.Д. Крупчана. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – 180 с.
3. Судебная система России: учебное пособие / Батова С.А., Боботов С.В., Ведерников Н.Т., Ведерникова О.Н., и др. ; отв. за вып. : Ведерникова О.Н., Ершов В.В., Радутная Н.В. – М. : Дело, 2000. – 336 с.
4. Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса / Е.В. Васьковский ; под ред. и с предисл. В.А. Томсинова. – М. : Издательство «Зерцало», 2003. – 464 с.
5. Глушкова И.Б. Реализация права на справедливое судебное разбирательство в арбитражном процессе : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс ; арбитражный процесс» / Глушкова Ирина Борисовна. – Саратов, 2009. – 26 с.

6. Цихоцкий А.В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам / А.В. Цихоцкий. – Новосибирск : «Наука», Сибирское предприятия РАН, 1997. – 392 с.
7. Губенок И.В. Эффективность правосудия как гарантия защиты нарушенного права (проблемы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / И.В. Губенок ; Нижегородская правовая академия. – Нижний Новгород, 2007. – 211 с.
8. Короєд С.О. Усунення правового конфлікту як основне завдання цивільного судочинства та критерій оцінки його ефективності [Електронний ресурс] / С.О. Короєд // Актуальна юриспруденція : науково-практична Інтернет-конференція. – К., 11.12.2013. – Режим доступу : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_jalendar&view=articles&year=2013&month=10&day=7
9. Короєд С.О. Процесуальний інтерес суду як вектор при здійсненні правосуддя в цивільних справах / С.О. Короєд // Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства : Міжнародна науково-практична конференція, м. Донецьк, 17-18 серпня 2013 р. – Донецьк : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. – С. 25-27.
10. Малешин Д.Я. Особенности российского типа гражданского процесса / Д.Я. Малешин // Труды юридического факультета. – М. : Правоведение, 2008. – Кн. 10. – С. 9-154.
11. Здрок О.Н. О необходимости совершенствования правил отправления правосудия по гражданским делам в системе общих судов Республики Беларусь / О.Н. Здрок // Проблемы гражданского права и процесса : сб. науч. ст. / редкол. : И.Э. Мартыненко (гл. ред.) [и др.]. – Гродно : ГрГУ, 2012. – С. 250-270.
12. «Kudla v. Poland», 26 October 2000 [Electronic resource]. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58920>
13. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
14. Короєд С.О. Окремі питання своєчасного розгляду цивільних справ / С.О. Короєд // Судова апеляція. – 2011. – № 3 (24). – С. 107-115.
15. Мурадян Э.М. Истина как проблема судебного права / Э.М. Мурадян. – М. : Былина, 2002. – 287 с.
16. Новгородцев П.И. Введение в философию права. Кризис современного правосознания / П.И. Новгородцев. – СПб. : Лань, 2000. – 352 с.

REFERENCES

1. “The annual report on the performance of the Government Agent for the European Court in 2013”, available at : <http://www.minjust.gov.ua/9329>.
2. Berestova, I.E., Bychkova, S.S., Bobrik, V.I. et al. (2011), *Problemy optymizatsiyi tsyvilnoho protsesu v Ukrayini : monohrafiya* [Problems optimization civil procedure in Ukraine : monography], Scientific-experimental institute of private right and enterprise of the National academy of legal sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
3. Batova, S.A., Bobotov, S.V., Vedernikov, N.T., Vedernikova, O.N. et al. (2000), *Sudebnaya sistema Rossii : uchebnoe posobie* [The judicial system of Russia : textbook], Delo, Moscow, Russia.
4. Vaskovskiy, E.V. (2003), *Uchebnik grazhdanskoho protsessa* [Textbook of civil procedure], Izdatelstvo «Zertsalo», Moscow, Russia.
5. Glushkova, I.B. (2009), “The right to a fair trial in the proceedings”, Thesis abstract Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.15, Saratov state academy of right, Saratov, Russia.
6. Tsikhotskiy, A.V. (1997), *Teoreticheskie problemy effektivnosti pravosudiya po grazhdanskim delam* [Theoretical problems of efficiency of justice in civil matters], «Nauka», Novosibirsk, Russia.
7. Gubenok, I.V. (2007), “Efficiency of justice as a guarantee of protection of violated rights (theory and practice)”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Nizhegorodskaya legal academy, Nizhniy Novgorod, Russia.

8. Koroed, S.O. (2013), "Removing legal conflict as a fundamental civil procedure and criteria for its efficiency", *Aktualna yurisprudentsiya : naukovo-praktychna Internet-konferentsiya* [Current law : scientific and practical Internet-conference], December 11, 2013, Kyiv, available at : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_jalendar&view=articles&year=2013&month=10&day=7
9. Koroed, S.O. (2013), "Procedural court as vector interest of justice in civil matters", *Shlyakhy vdoskonalennya normatyvno-pravovoyi bazy Ukrainy yak osnovy stalogo rozvytku suspilstva : Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya* [Ways to improve the regulatory framework of Ukraine as the basis of sustainable development : International scientific conference], East-Ukrainian scientific legal organization, Donetsk, August 17-18, 2013, pp. 25-27.
10. Maleshin, D.Ya. (2008), "Features type of the Russian civil process", *Trudy yuridicheskogo fakulteta* [Proceedings of the Faculty of Law], Pravovedenie, Moscow, Russia, vol. 10, pp. 9-154.
11. Zdrok O.N. (2012), "On the need to improve the rules of justice in civil cases in the common courts of the Republic of Belarus", *Problemy grazhdanskoho prava i protsessa : sb. nauch. st.* [Problems of Civil Law and Procedure : collection of scientific articles], GRGU the name of I. Kupaly, Grodno, pp. 250-270.
12. «Kudla v. Poland», 26 October 2000, available at : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58920>
13. "Civil Procedural Code of Ukraine", the Law of Ukraine of 18.03.2004 № 1618-IV, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2004, no. 40-41, 42, art. 492.
14. Koroed, S.O. (2011), "Some questions of timely civil proceedings", *Sudova apelyatsiya*, no. 3 (24), pp. 107-115.
15. Muradyan, E.M. (2002), *Istina kak problema sudebnogo prava* [Truth as a problem of judicial law], Bylina, Moscow, Russia.
16. Novhorodtsev, P.I. (2000), *Vvedenie v filosofiyyu prava. Krizis sovremennoho pravosoznaniya* [Introduction to the philosophy of law. The crisis of the modern sense of justice], Lan, Saint Petersburg, Russia.